

Vaqif
YUSİFLİ.
filologiya
elmləri
doktoru

IX yazı

Əlbəttə, XX əsr Azərbaycan qəzəlin-dən söz açılırsa, bunu yalnız bir şairin-Ə.Vahidin və onun ardıcıllarının yaradıcılığı ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Doğrudur, Vahid Füzuli ənənəsini davam etdirdi, qəzəlin bir janr kimi xalq auditoriyasına daxil olmasını və populyarlaşmasını təmin etdi. Hətta deyə bilərik ki, Füzulidən sonra "düşvarı asan eyləmək" prosesini başa çatdırdı. Lakin Vahidlə bir sırada, elə onun öz sağlığında qəzəli ölməyə qoymayan şairlər də unudulmamalıdır. Məsələn, Mirmehdi Seyidzadə Vahid hələ sağkən gözəl qəzəllər yazırdı, özü də onun qəzəlləri Vahidin sadə tərzdə qələmə aldığı qəzəllərindən heç də geridə qalmırdı. XX əsr Azərbaycan poeziyasında

ƏDƏBİ HƏYAT

lim!". "Can deyək, can eşidək, can evinə can gəlsin!".

Bəzən belə bir iddia ilə qarşılaşırq ki, guya Sovet dönməində qəzələ xüsusi yasaq qoyulubmuş, əlbəttə, bu fikirlə razılaşmaq olmaz. Otuzuncu illərdə qəzələ və ümumiyyətə, klassik şeirə qarşı hücumları inkar etmək olmaz, amma elə otuzuncu illərdə partiyalı şair S.Rüstəm ərüzda şeirlər yazırdı (elə Səməd Vurğunun bir sıra şeirləri də ərüzda idi), sonrakı onilliklərdə bu söhbət ara-sıra səslənsə də, ərüza və qəzələ qarşı heç bir yasaq qoyulmadı. Sadəcə olaraq, 30-50-ci illərdə heca şeirinin poeziyada mövqeyi daha üstün idi. 60-70-cı illərdən başlayaraq hər üç vəznə müraciət olundu. Əruz R.Rzanın "Sabir sağ olsaydı" satirik şeirlərində və Bəxtiyar Vahabzadənin qəzəllərində nəşv-nüma tapdı. Bəxtiyar Vahabzadənin coşqun ilhamı ərüzda da öz bəhrəsini verdi. "Muğam" poeməsindəki qəzəlləri misal göstərə bilərik. B.Vahabzadə poeziyasına xas olan fəlsəfi çalarlar, mahiyyətə, mənaya idrakın gözüylə baxmaq onun qəzəllə-

XX əsrin sonlarında-XXI əsrin əvvəllərində qəzəl ədəbiyyatının satira ilə zənginləşmə-sində Baba Pünhan böyük rol oynadı. XX əsrin başlanğıcında Sabir kimi nəhəng bir satira ustası yetişmişdi, əsrin sonlarında isə Baba Pünhan bu yolu davam etdirdi. Doğrudur, Sabir satirasına məxsus yüksək sənətkarlığı Baba Pünhanın şeirlərində hiss etmirik, lakin satirik ədəbiyyatın sönükləşdiyi bir zamanda belə bir şairin qəzəl vasitəsilə satiranı "diriltməsi" cəhdi uğurlu alındı. Təsədüfi deyil ki, hər dəfə millətin başının üstünü qara buludlar alanda, cəmiyyətdə bir xaos yarananda poeziyanın sözünü satira deyir.

Acı həqiqət kimi.

Acından millətin bir gün yarımcan olsa, neylərsən?
O can üsta, sənin ömrün firavan olsa, neylərsən?

Didərginlər səfalətdən əgər ölsə çadırlarda,
Vəkillər maliki-mülki Süleyman olsa, neylərsən?

Vəkil artist, vəkil şair, vəkil xanəndə və sair,
Dəyirmanın əgər dənsiz dəyirman olsa, neylərsən?

Yüz bələ gəlsə məhəbbət vadisindən dönməmə, Mən bu yolda verməmişəm bir məhliqə dildarə söz.

Tut sözü daim özündən yüksək ey şair könül, Çünki ALLAH göndəribdir Əhmədi-Muxtarə söz.

Hər sözə meyl etmə Mahir, salma qiymətdən sözü, Çıxdı bir gün bəlkə qiymət almağa bazarə söz.

3. Qəzəldə ustalıq ilk misradan son misraya qədər məntiqi bağlılıq, hər ifadənin, hər sözün öz yerində olması və bununla da beş-altı bəndlik bir şeirdə harmoniya yaratmaqla müəyyənləşir. Ələmdar Mahirin hər hansı qəzəlində bu harmoniya hiss olunur. Xüsusilə, rədif-qafiyə texnikası Ələmdar Mahirdə zərgər dəqiqliyiylə diqqəti cəlb edir. Əksər təşbehləri, metaforaları isə təzədir.

Hicran odunda mən də yanardım ocaq kimi, Əşkim gözümə də qaynamasaydı bulağ kimi.

Bilməm bu daği-hicrə necə tab edib, dözü, Bu imtahan durubdu qabağımda dağ kimi.

AZƏRBAYCAN QƏZƏLİ

Vahidlə bir sırada qəzəlin və ümumiyyət-ə ərüz şeirinin bir janr kimi bədii siqlətini təmin edən bir şairin-Süleyman Rüstəmi unutmamı olar?

Süleyman Rüstəm qəzələ ilk növbədə, ictimai məzmun gətirdi. Vahidin və digər şairlərin qəzəllərində də ictimai məzmun yox deyildi, lakin S.Rüstəmdə bu daha geniş panoramda əks olundu, "Cənub şeirləri"-nin bir qismini məhz qəzəllər təşkil edir ("Süleyman, gəl haray sal, qoy bütün aləm eşitsin ki, Əziz, doğma Vətən birdir o sahil-də, bu sahil-dəl"). Vaxtilə, qırxıncı illərdə Rəsul Rza "Süleyman Rüstəmin qəzəlləri haqqında" adlı bir məqalə yazmışdı. O məqalədə deyilirdi: "Süleyman Rüstəmin qəzəllərinin çoxu mahiyyət etibarilə yeni qəzəllərdir. Bu yenilik yalnız onların forma və ifadə tərzinə aid deyil, bəlkə birinci növbədə bu qəzəllərin məzmununa aiddir... Süleyman Rüstəmin Təbriz qəzəllərində ancaq bir eşq lirikası anlayanlar çox səhv etmiş olurlar. Bu parçalar xalq dər-dinin, böyük insan arzularının işıqlı bir dünyaya həsrətinin bəzən yanıqlı, bəzən də qəzəbli səslənən rübəbi-dir".

Bəziləri iddia edir ki, qəzəlin sadələşmə-yə doğru cəhdi klassik qəzəllərə xas olan məcaziiliyin, bir beytdə sözlə gözəl bir lövhə yaratmağın qarşısını alır. Lakin S.Rüstəmin bir çox qəzəllərinə bunun heç bir aidiyyəti yoxdur. Baxın:

Gələndə məclisə mey əldə lələ şəkildə,
Nigarım ay tək olur, mən də halə şəkildə.

Ürək qanımla yazıq eşqimi, məhəbbətimi,
Nigarə göndərirəm odlu nalə şəkildə.

O incə qəlbinə təsir edincə hər qəzəlim,
Gözündə nəm görürəm inci-jələ şəkildə.

Mən aşiqəm, bu səbəbdən hər aşiqanə sözü, Çoşub axır ürəyimdən şalalə şəkildə.

Sevin, sevin ki, Süleyman, əlində cananın
Bu qan olan ürəyindir piyalə şəkildə.

XX əsrin qəzəl ədəbiyyatında heç bir şair Süleyman Rüstəm qədər alliterasiyadan geniş şəkildə istifadə etməyib. Alliterasiya qədim türk şeirinin ənənəsindən gəlir və şeirə xüsusi bir məlahət bəxş edir: "Mən Süleyman demişəm min kərə hər yerdə bunu - Sən gözəllər gözəlindən də gözəlsən, gözə-

rində də aydın nəzərə çarpırdı.

Ən ülvü, təmiz duyğudur insanda məhəbbət,
Ömrün yoluna nur səpir hər anda məhəbbət.

Dünya da məhəbbətlə dönür, fırlanır ancaq
Məhvər də məhəbbətdi, bu dövrən də məhəbbət.

Min yol də ki, sev! Sevgidir insanı ucaldan,
Yox fəidəsi, yoxsa əgər canda məhəbbət.

Həm zövqüdür, həm cövrüdür ömrün, o, həyatın;
İnsanı ucaldan da, qocaldan da məhəbbət.

Mən Bəxtiyar oldum o zamandan ki, sevidim,
Min can yaşadır əzmlə bir canda məhəbbət.

Gəldi doxsanıncı illər - Müstəqillik dövrü və Azərbaycan ərüz ədəbiyyatının və qəzəlin inkişafında yeni bir mərhələ başladı. İlqar Fəhminin müşahidələrinə haqq qazandırırıq ki, Azərbaycanda yeni ədəbi məclislər formalaşdı (Bakıda "Məcməüş-şüəra", "Füzuli" məclisləri, Lənkəranda "Fövcül-füsəha" məclisi), ərüza meyl edənlər bu məclislərdə bir yerə toplandı, təbii ki, məclislərdə iştirak edən şairlərin heç də hamısı ciddi şəkildə ədəbiyyatla məşğul olmurdu, bir çoxları bu sənətə xobbi kimi baxırdı, amma bununla yanaşı, bir çox qəzəlxanların ulduzları parladı.

İlqar Fəhmi Hacı Ələmdar Mahirə həsr etdiyi həmin məqaləsində doxsanıncı illərdə adı çəkilən ədəbi məclislərdə Namiq Şəfai-nin, Əlibala Səyyahın, Kamil Sərbəndinin, Xanəhməd Nahidin, Ağamir Cavadın, Təcəddin Tacirin, Baba Pünhanın, Azər Sani-nin yüksək səviyyəli ərüzçü şair kimi yetişdiyini qeyd edir. Ələmdar Mahiri isə xüsusilə fərqləndirir.

Təkcə doxsanıncı illərdə deyil, ikimininci illərin əvvəllərində də ərüza və qəzələ meylin artdığının, hətta ayrı-ayrı şairlərin "Divan" tərtib etdiklərinin şahidi olur-uq. Əsasən hecaçı şair kimi tanıdığımız Müzəfər Şükür Məchul artıq 1996-cı ildə öz "Divan"-ını nəşr etmişdi. Bu "Divan"-da qəzəllər, qəsidələr və heca vəznində olan şeirlər toplanmışdı. Əruzdu duysa da, bəzi qəzəllərində uğur qazansa da, Müzəffər Şükür qəzəl janrına yenilik gətirə bilmədi, yeni seçilə bilmədi.

Qəzəlin satira ilə "ünsiyyəti"-nə klassik poeziyada onlarla misallar gətirə bilərik. Bu mənada satirik qəzəl ifadəsi birmənalıdır.

Əzilmişdən, üzülmüşdən, ayılmışdən, söyülmüşdən,
Döyülmüşdən axan qanlar nəhaq qan olsa, neylərsən?

Seçilməkcün düşüb iənzilbənəzil yalvaran kəsər,
Seçildikdən bir az sonra qudurğan olsa, neylərsən?

Bu mavi ekranım çox ayrını düz göstərir, billah,
Tutub usta düzəltirsəm, düz ekran olsa, neylərsən?

De ki, Pünhan, zaman dönsə, tutulsa Ay, Günəş sönsə,
Səmədan Zülfüqar ensə-o dövrən olsa, neylərsən?

İkimininci illərdə Hacı Ələmdar Mahir, Mireziz Seyidzadə, Arif Səfa, Əli Aslanoglu, Məmməd Məcicidoglu, Gülarə Munis, Səxavət Talıblı, Hacı Arif Buzovnalı, İlqar Fəhmi, Yasin Xəlil, Mahcamal, Xaqani Əmini, Sona Xəyal, Vüqar Rahi, Azər Fəraqi, Mikamil Mirxəliloglu, Xatirə Xatun, Lətifə Nuran, Xaqani Muğamatoğlu əsasən qəzəllərdən ibarət şeir kitablarını çap etdirdilər. Təbii ki, bu müəlliflər qəzəldə hünər göstərməyə cəhd etdilər, ancaq hünər göstərmək o zaman başa gəlir ki, klassik janra yenilik gətirə biləsən, çünki ərüzü bilmək hələ yaxşı qəzəl yazmağa dələlət eləmir.

Bu sırada ustad qəzəlxan kimi yalnız Hacı Ələmdar Mahirin adını çəkə bilərik. Səbəbini izah edək.

1. Ələmdar Mahir klassik poeziyaya, xüsusilə Nizami, Füzuli, Nəsimi, Seyid Əzim Şirvani, Nəbati, Vahid yaradıcılığına yaxşı bələd idi, sufizmi, hürufizmi, urfan ədəbiyyatını dərinlən mənimsəmişdi, Nardaranda Muxtar Fail kimi fəzil bir şəxsdən aldığı bilik, şəxsi mütaliəsi sayəsində ərüz elmini və dini ədəbiyyatı mükəmməl bilməsi onu sözün əsl mənasında USTAD kimi tanıtmışdı. Heç ali təhsili olmayan bu fəzil şəxsin olduğu məclisdə elmlər doktorlarının sıxılacağı təbii idi.

Hacı Ələmdar bu dərinliklə, bu kamilliklə mərhum Əli Fəhmini xatırladırdı.

2. Dərin elmi bilik hələ şairlik istedadı üçün yetərli deyil. Amma Ələmdar Mahir həm də istedadlı şair idi. Onun qəzəlləri Füzuliyə, urfan poeziyasına qayıdırsın bariz nümunələri sayıla bilər. Bu mənada Hacı Ələmdarın qəzəlləri müasir dövrlə Füzuli əsri arasında bir körpü rolunu oynayır.

Gah vüsəlin müjdəsilə can verər bimarə söz,
Gah verər peyğam hicrindən salar azarə söz.

Dərdi-pünhanım sağalmaz gəlməsə səndən xəbər,
Xəstəyə bəzən davadan artıq eylər çarə söz.

Eşqində razıyam ki, ola şanə-şanə dil, Məhrəm ola o kakilə bəlkə darəğ kimi.

Gahi bu ahü zarıma pərvanələr yanar,
Gahi özüm öz halıma yannam çırağ kimi.

Əlbəttə, adlarını çəkdiyimiz şairlərin hər birinin qəzəllərindən misallar gətirə bilərik. Əli Aslanoglundan da, Mahcamaldan da, Sonaxəyaldan da, Mirkamildən də, Səxavət Talıblıdan da. Onların qəzəllərində də axtarış, bu klassik janrda təzə söz demək iddiası hiss olunur. Amma bu sırada İlqar Fəhmini, Azər Buzovnalını və Yasin Xəlili xüsusilə fərqləndirmək istərdik. İlqar Fəhmi xeyli nəsr əsərinin, ssenarinin, publisistik yazıların, heca və sərbəstdə yazdığı şeirlərin müəllifidir, amma o, yaradıcılığının ilk mərhələsində (25-30 yaşlarında) yazdığı qəzəlləri ilə məşhurlaşdı. Bu qəzəllərdə sırf Azərbaycan sözləri üstünlük təşkil edirdi və İlqar sanki sübut eləməyə çalışırdı ki, "düşvarı asan eyləmək" müasir ədəbi dilimizin inceliklərinə yaxşı bələd olan bir şair üçün heç də çətin deyil.

Mən ki öz şeirimə büküdüm qəmi misra-misra, Qəm də şeirimlə gəzir aləmi misra-misra.

Dərdimi bildi təbibim, mənə bir şeir oxudu, Sanki çəkdi yarama məlhəmi misra-misra.

Qələmimlə yığiram düzmək üçün ağ kağıza, Gül yanaqlarda donan şəbnəmi misra-misra.

Ey səmədan mələyim ki səni vəsf etmək ilə Dağıdım qəlbə dolan matəmi misra-misra.

Yazılır dəftəri-eşqə ürəyim qanı ilə Ömrümün sənəz oğan hər dəmi misra-misra.

Sevmişəm bir gülü ki, varlığı bir incə gözəl Nazı beyt-beyt eləyir, çəm-xəmi misra-misra.

Bəlkə Həvva da o vaxt Fəhmi kimi şair olub Yəni yoldan çıxarıb Adəmi misra-misra.

...Biz çətin, olduqca araşdırma, təhlil, axtarış tələb edən bir mövzuya müraciət etdik. Qəzəlin Azərbaycan poeziyasında keçdiyi yolu izlədik. Təbii ki, tam əhatə edə bilməsək də, qəzəlin portretini cizgiləndirməyə cəhd elədik. Və sonda bunu söyləyək ki: XXI əsr öz ustad Qəzəlxanını gözləyir...